

Zahrady v animované tvorbě Jiřího Trnky i jeho následovníků a následovnic

Gardens in the animated work of Jiří Trnka and his successors

Eliška Děcká

Když se řekne Jiří Trnka a zahrada, je pochopitelné, že nejčastěji přijde na mysl stejnojmenná Trnkova kniha nebo televizní animovaný seriál natočený dle její předlohy v sedmdesátých letech Břetislavem Pojarem a Miroslavem Štěpánkem. V tomto textu bych se však chtěla zaměřit i na zahrady, rostliny a jejich symboliku objevující se také v animované tvorbě Jiřího Trnky. Zároveň bych i na několika konkrétních příkladech ukázala vliv Trnky na pozdější výtvarnické a animátorské generace a vyzvedla několik příkladů originální autorské práce se zahradní symbolikou i mezi současnými animátory a animátorkami.

Klíčová slova: Jiří Trnka, animovaný film

K mezinárodně nejúspěšnějším českým výtvarníkům současnosti lze bezesporu zařadit Petra Sise. Umělec propojený s Trnkou nejen skrze obdiv k magickým zahradám, ale také životem samým.¹ Byl to totiž právě čerstvě jmenovaný profesor Trnka, který si v roce 1968 vybral Sise na základě jeho domácích výtvarných prací jako jednoho ze čtyř svých tehdejších studentů. I proto Sís v rozhovorech často zmiňuje, jak ho dojíká, že byl s Trnkou následně propojen i skrze Cenu Hanse Christiana Andersena za ilustrace dětských knih.² Trnka ji obdržel v roce 1968, Sís poté v roce 2012.

Co se zahrad týče, vnímám nejsilnější propojení obou autorů v práci se zahradou, lesem či přírodou jako symbolickým odrazem duchovního rozpoložení jejich hrdinů. Ve *Snu noci svatojanské* (1959) hraje například zásadní roli nejen kouzelný květ způ-

sobující omamnou zamilovanost, ale také zahrady a les. Zmatky a nedorozumění, které se v jejich temných zákoutích odehrávají, jako by vizualizovaly vnitřní zmatky v srdcích a hlavách hlavních protagonistů.³ To Petr Sís jde ve svém filmu *Hlavy* (1979) opačnou cestou, když divákům symbolicky ukazuje, co všechno může v lidských hlavách do slova vykvést. S Trnkou ho v jeho tvorbě spojuje také nakládání s přírodními motivy jako symboly svobody. Zatímco u Sise jsou to ptáci, kteří, jak sám rád uvádí, nemají pasy a mohou letět, kam chtějí, v Trnkově snad nejslavnějším filmu *Ruka* je takovýmto symbolem květina v květináči.⁴ O mnoho desítek let později je obdobným symbolem (tentokrát svobody víry a vnitřního přesvědčení) i tajemná dinosauří kost, nalezená opět ještě světem nezkaženými dětmi v tajemné zahradě, tentokrát v podání výtvarníka Filipa Pošivače a režisérky Kateřiny Karhánkové v krátkém animovaném filmu *Nový druh* (2013).⁵

Ostatně právě v Trnkových pozdních filmech, jako jsou *Kybernetická babička* (1962)⁶ nebo již zmiňovaná *Ruka* (1965), se nejvýrazněji odráží autorova úcta k (běžný život přesahující) přírodě, ilustrovaná skrze jemné náznaky a symboliku. Na začátku příběhu *Kybernetické babičky* vidíme například odcházet vnučku z až magicky rozkvetlé divoké zahrady přes úzkou, vratkou dřevěnou lávku směrem k jakémusi futuristickému nádraží budoucnosti, kde jí má létající dopravní prostředek dopravit do velkoměsta za otcem. V jeden moment volí režisér Trnka přímý záběr z výšky tak,

1/ KROUTVOR, Josef. Mimikry Petra Sise. In: Stanislav Ulver, ed. *Animace a doba*. Praha: Sdružení přátel odborného filmového tisku, 2001, s. 171–172.

2/ Česká televize: *iVysílání* [online]. 2006 [cit. 20. 9. 2021]. Dostupné z: <https://www.ceskatelevize.cz/ivysilani/1183619616-kultura-cz/212562228000021/obsah/205703-vytvarnik-petr-sis>

3/ HOWARD, Cerise. „The Passion of the Peasant Poet: Jiří Trnka, A Midsummer Night's Dream and The Hand [online]. *Senses of Cinema*. Únor 2013 [cit. 20. 9. 2021]. Dostupné z: <https://www.sensesofcinema.com/2013/cteq/the-passion-of-the-peasant-poet-jiri-trnka-a-midsummer-nights-dream-and-the-hand/>

4/ JOSCHKO, Lucie. Politická cenzura v českém animovaném filmu: kamarád, či veřejný nepřítel? In: Kateřina SURMANOVÁ, ed. *Ostrovy animace*. Olomouc: Pastiche Filmz, o. s., 2010, s. 21–28.

5/ DĚCKÁ, Eliška a KARHÁNKOVÁ, Kateřina. Animátorský nový druh. *Cinepur*. 2016, roč. 22, č. 106, s. 26.

6/ BENEŠOVÁ, Marie. V čem je *Kybernetická babička* nová. In: Stanislav Ulver, ed. *Animace a doba*.

Praha: Sdružení přátel odborného filmového tisku, 2001, s. 98–100.

aby ještě více vizuálně vyzdvihl kontrast přírodního, různorodého, zeleného versus technického, monotónního, černo-šedého, a zapůsobil tak emocionálně na diváky. Podobný symbolický pohled z mraků se pak objevuje například i v úplném závěru krátkého filmu Darii Kashcheevy *Oáza* (2017). Autorka v něm obdobně jako Trnka vyzvedá roli přírody – zde městské zarostlé zahrady (ne nepodobné džungli) uprostřed hlučného kruhového objezdu v centru anonymního velkoměsta.⁷ Teprve v tomto magickém zahradním prostoru plném rostlin, zvířat a zvuků pocházejících pouze z přírody si hlavní hrdinka (snad autorčino alter-ego) teprve v klidu vydechne.

Ostatně zvuky a ruchy hrají v symbolice animovaných zahrad velkou roli, tak jako koneckonců zvuk v animaci obecně. Jako skvělý příklad může v tomto ohledu posloužit vtipná scéna z epizody *Jak ulovit tygra* (1976) v podání Pojara a Štěpánka, v níž se kluci poprvé vrací zpět do zahrady a za pomoci tajemné, drzé ozvěny vyvolávají kocoura / ozvěnu. Nápad, který Trnka skvěle uvedl na svět v literární podobě, obohatil v seriálové verzi svým originálním hlasovým projevem František Filipovský i již zmiňovaný výtvarník Miroslav Štěpánek, jehož pohádkové zpodobnění zahrady přímo vybízí k tomu, aby se v ní objevovaly čarovné jevy. S podobným motivem tajemných městských, panelákových zvuků versus těch přírodních z fantasií džungle si pohrála i nedávná absolventka kdysi Trnkova ateliéru na UMPRUM Marie Urbánková ve svém absolventském filmu *Betonová džungle* (2019).

Je tedy snad očividné, že téma zahrada a symboliky s nimi spojené je v české animované tvorbě stále živé, a jen s trochou nadsázky...doslova kvete. A ať už je to vlivem četby Trnkovy *Zahrady*, která prošla dětstvím snad každého z nás, nebo vzrůstajícími obavami o stav naší přírody

současné, domnívám se, že není na škodu si některé hodnoty Trnkových magických zahrad neustále připomínat.

Gardens in the animated work of Jiří Trnka and his successors

When we hear the words Jiří Trnka and garden, we understandably think most often of Trnka's book of the same name, or the televised animated serial based on it that was made in the 1970s by Břetislav Pojar and Miroslav Štěpánek. In this article, however, I would like to focus on gardens, plants and their symbolism as also found in Jiří Trnka's animated work. I would also like to show, using several concrete examples, Trnka's influence on later generations of artists and animated film makers, and to look at several examples of original work using garden symbolism by contemporary makers of animated film.

Key words: Jiří Trnka, animated film

Petr Sís is undoubtedly one of the most internationally successful Czech artists of the present day. He is an artist connected with Trnka not only in his admiration for magic gardens, but also by life itself! It was Trnka, newly appointed a professor, who in 1968 chose Sís on the basis of his art portfolio as one of his four students at the time. This is one of the reasons why Sís often mentions in interviews how moving he finds it that he was subsequently also connected with Trnka by the Hans Christian Andersen Award for children's book illustration.² Trnka received the award in 1968, Sís in 2012.

As far as gardens are concerned, I see the strongest connection between the two authors in their use of the garden, forest or nature as a symbolic reflection of the mental state of their heroes. In *A Midsummer*

Night's Dream (1959) a vital role is played not only by a magic flower that causes people to fall into an amorous stupor, but also by gardens and the forest. The confusion and misunderstanding that takes place in the dark corners of these places seem to put into visual form the inner confusion in the hearts and heads of the protagonists.³ In his film *Heads* (1979) Petr Sís goes in the other direction, showing viewers all the things that may literally flower in human heads. He is also connected to Trnka in the way he treats natural motifs as symbols of freedom. While in Sís they are birds, which, as he likes to say, do not have passports and can fly where they want, in Trnka's probably most famous film, *The Hand*, a symbol of this kind is the flower in a flowerpot.⁴ Many decades later a similar symbol (this time of freedom of belief and inner conviction) is a mysterious dinosaur bone, discovered once again by children, unspoiled by the world, who find themselves in a mysterious garden, this time created by artist Filip Pošivač and director Kateřina Karháňková in the animated short film *The New Species* (2013).⁵

Indeed, it is in Trnka's late films, such as *The Cybernetic Grandmother* (1962)⁶ and the above-mentioned *The Hand* (1965) in which the author's respect for the nature that transcends ordinary life is most distinctively reflected, illustrated by means of subtle hints and symbolism. At the beginning of the story of the *Cybernetic Grandmother* we see the granddaughter leaving an unruly garden, blooming almost magically, across

a narrow and rickety wooden bridge. She is heading for some sort of futuristic station of the future, from which a flying transport device is to take her to her father in the city. At one moment Trnka chooses a direct shot from above in such a way as to highlight even more the visual contrast between the natural, varied and green and the technical, monotonous, grey-black, thus making an emotional impression on the viewer. A similarly symbolic view from the clouds can be found at the very end of Daria Kashcheeva's film *Oasis* (2017). In that film the author emphasises the role of nature in a similar way to Trnka – in this case an overgrown city garden (not unlike a jungle) in the centre of a noisy roundabout in the middle of an anonymous big city.⁷ It is only in this magical garden space, full of plants, animals and sounds that come only from nature, that the heroine (who may well be the author's alter ego) can exhale undisturbed.

Indeed, sounds and commotion play a great role in the symbolism of animated gardens, just as sound does in animated film in general. An excellent example in this respect is a humorous scene from the episode *How to Catch a Tiger* (1986) by Pojar and Štěpánek, in which the boys return to the garden for the first time and with the aid of a mysterious, cheeky echo call up the tom cat/echo. An idea that Trnka brought brilliantly into the world in literary form is enriched in the serial version by František Filipovský's original voice work and the artist Miroslav Štěpánek, whose fairy tale

1/ KROUTVOR, Josef. Mímkry Petra Sise. In: Stanislav Ulver, ed. *Animace a doba*. Praha: Sdružení přátel odborného filmového tisku, 2001, pp. 171–172.

2/ Česká televize: iVysílání [online]. 2006 [accessed 20 September 2021]. Available at: <https://www.ceskatelevize.cz/ivysilani/1183619616-kultura-cz/212562228000021/obsah/205703-vytvarnik-petr-sis>

3/ HOWARD, Cerise. *The Passion of the Peasant Poet: Jiří Trnka, A Midsummer Night's Dream and The Hand* [online]. Senses of Cinema. Únor 2013 [accessed 20 September 2021]. Available at: <https://www.sensesofcinema.com/2013/cteq/the-passion-of-the-peasant-poet-jiri-trnka-a-midsummer-nights-dream-and-the-hand/>

4/ JOSCHKO, Lucie. Politická cenzura v českém animovaném filmu: kamarád, či veřejný nepřítel? In: Kateřina SURMANOVÁ (ed.), *Ostrovny animace*. Olomouc: Pastiche Filmz, o. s., 2010, pp. 21–28.

5/ DĚČKÁ, Eliška and KARHÁŇKOVÁ, Kateřina. Animátorský nový druh. *Cinepur*. 2016, vol. 22, no. 106, p. 26.

6/ BENEŠOVÁ, Marie. V čem je Kybernetická babička nová. In: Stanislav Ulver, ed. *Animace a doba*. Praha: Sdružení přátel odborného filmového tisku, 2001, pp. 98–100.

7/ BOHÁČKOVÁ, Kamila and KASHCHEEVA, Daria. *Prolomit vlny v loutce*. *Cinepur*. 2019, vol. 28, no. 122, pp. 24–25.

7/ BOHÁČKOVÁ, Kamila a KASHCHEEVA, Daria. *Prolomit vlny v loutce*. *Cinepur*. 2019, roč. 28, č. 122, s. 24–25.

depiction of the garden make it distinctly likely that magical elements are going to appear in it. A similar motif of mysterious city sounds from a block of flats versus natural ones from a fantasy jungle features in *Concrete Jungle* (2019), a graduation film by Marie Urbánková, who recently graduated from what used to be Trnka's studio at the Academy of Arts, Architecture and Design in Prague (UMPRUM).

It should thus be obvious that the theme of gardens and the symbolism connected with them is one that is still alive in Czech animated film, and that with only a little exaggeration... is literally blooming. Whether it is the result of reading Trnka's *Garden*, which was part of the childhood of probably every one of us, or the result of growing fears regarding the state of our present-day natural world, I believe it is a good thing to keep reminding ourselves of some of the values of Trnka's magical gardens.

Bibliografie, filmografie / Bibliography, filmography

BENEŠOVÁ, Marie. V čem je Kybernetická babička nová. In: Stanislav Ulver, ed. *Animace a doba*. Praha: Sdružení přátel odborného filmového tisku, 2001, pp. 98-100.

BOHÁČKOVÁ, Kamila and KASHCHEEVA, Daria. Prolomit vlny v loutce. *Cinepur*. 2019, vol. 28, no. 122, pp. 24–25.

DĚČKÁ, Eliška and KARHÁNKOVÁ, Kateřina. Animátorský nový druh. *Cinepur*. 2016, vol. 22, no. 106, p. 26.

HOWARD, Cerise. The Passion of the Peasant Poet: Jiří Trnka, A Midsummer Night's Dream and The Hand [online]. *Senses of Cinema*. Únor 2013 [accessed

20 September 2021]. Available at: <https://www.sensesofcinema.com/2013/cteq/the-passion-of-the-peasant-poet-jiri-trnka-a-midsummer-nights-dream-and-the-hand/>

JOSCHKO, Lucie. Politická cenzura v českém animovaném filmu: kamarád, či veřejný nepřítel? In: Kateřina Surmanová, ed. *Ostrovy animace*. Olomouc: Pastiche Filmz, o. s., 2010, pp. 21–28.

KROUVOR, Josef. Mimikry Petra Sise. In: Stanislav Ulver, ed. *Animace a doba*. Praha: Sdružení přátel odborného filmového tisku, 2001, pp. 171–172.

TRNKA, Jiří. *Zahrada*. Praha: SNDK, 1962.

Česká televize: *iVysílání* [online]. 2006 [accessed 20 September 2021]. Available at: <https://www.ceskatelevize.cz/ivysilani/1183619616-kultur-cz/212562228000021/obsah/205703-vytvarnik-petr-sis>

Betonová džungle [film]. Directed by Marie Urbánková. Czech Republic, 2019.

Hlavy [film]. Directed by Petr Sís. Czechoslovakia, 1979.

Kybernetická babička [film]. Directed by Jiří Trnka. Czechoslovakia, 1962.

Nový druh [film]. Directed by Kateřina Karhánková. Czech Republic, 2013.

Oáza [film]. Directed by Daria Kashcheeva. Czech Republic, 2017.

Ruka [film]. Directed by Jiří Trnka. Czechoslovakia, 1965.

Sen noci svatojánské [film]. Directed by Jiří Trnka. Czechoslovakia, 1959.

Zahrada [film]. Directed by Břetislav Pojar. Czechoslovakia, 1974–76.